

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою

ХНПУ імені Г. С. Сковороди

від 31 серпня 2026 протокол №9

 Юрій БОЙЧУК

ПРОГРАМА

**організації та проведення підвищення кваліфікації
вчителів громадянської та історичної освітньої галузі закладів загальної
середньої освіти та викладачів закладів фахової передвищої та
професійної (професійно-технічної) освіти з «Основ правознавства»**

Розробники: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Олійник Олександр Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін Солошенко Олена Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін).

Рецензенти:

А. Танько - кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Я. Макєєва – голова ЦК суспільних дисциплін, викладач вищої категорії Харківського автотранспортного фахового коледжу.

Термін дії програми: з 2026 до 2031 року.

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальність програми. Освітня програма підвищення кваліфікації вчителів громадянської та історичної освітньої галузі закладів загальної середньої освіти та викладачів закладів фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти спирається на стратегічні пріоритети державної політики в галузі освіти, загальний вектор освітніх трансформацій та цільові орієнтири Концепції Нової української школи.

Актуальність розроблення та впровадження програми зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в українському суспільстві, суттєвими змінами в національному законодавстві, реформуванням системи освіти (впровадження концепції НУШ) та безпековими викликами в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.

Концепція НУШ окреслює ключовий суспільний запит — оновлення освіти на засадах компетентнісного підходу. Це передбачає орієнтацію освітнього процесу на кінцевий результат: упевнене оволодіння здобувачами освіти ключовими компетентностями, їхню ціннісно-світоглядну зрілість, закладання підвалин для професійного зростання й особистісного самовираження. Освіта покликана плекати цілісну особистість — свідомого патріота й новатора, спроможного адаптуватися до вимог ринку праці, сприяти економічному поступу країни та вдосконалювати власні здібності впродовж усього життя.

Ключовою ланкою реформованої освітньої системи є педагог нової формації — умотивований, компетентний фахівець та активний провідник суспільно-правових трансформацій. Такий учитель/викладач реалізує сучасні ролі фасилітатора, наставника й освітнього менеджера. Володіючи академічною свободою, він будує дитиноцентричний освітній простір, підтримує самостійний пошук інформації та формує у здобувачів освіти стійку мотивацію до навчання впродовж життя.

Нове розуміння місії вчителя/викладача, зокрема громадянської та історичної освітньої галузі, вимагає формування педагога-новатора, здатного ефективно діяти в умовах змін і ринкової конкуренції. Це передбачає відмову від шаблонних підходів, гнучке освоєння нових професійних ролей та готовність реалізовувати стратегічні освітні проекти. Тільки такий підхід дозволить українській освіті забезпечити випереджальний розвиток країни та бути конкурентоспроможною на європейському й світовому освітньому просторі.

Цільова група: вчителі громадянської та історичної освітньої галузі ЗЗСО та викладачі закладів фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти.

Обсяг (тривалість): 5 кредитів ЄКТС (150 годин), термін навчання 1 місяць.

Особливості реалізації програми: Програма підвищення кваліфікації триває один місяць у синхронному режимі. Гнучка методика навчання гарантує безпеку, доступність та високу результативність для вчителів громадянської та історичної освітньої галузі закладів загальної середньої освіти та викладачів закладів фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти всіх регіонів України (у тому числі прифронтових областей). Навчання включає інтерактивні лекції, розбір реальних кейсів і групові обговорення для швидкої практики. Навчальний план відповідає законодавчим вимогам України із забезпеченням офіційного підтвердження здобутих результатів.

Форма (форми) підвищення кваліфікації: дистанційна (онлайн) із використанням технологій відеоконференцій та інтерактивних платформ; за можливості й безпечних умов – очна або змішана форма.

Мета підвищення кваліфікації: удосконалення професійних компетентностей вчителів громадянської та історичної освітньої галузі закладів загальної середньої освіти та викладачів закладів фахової передвищої та професійної (професійно-технічної), висвітлення актуальних питань з предмету «Основи правознавства» в умовах реформування галузі освіти відповідно до чинного законодавства України.

Завдання підвищення кваліфікації:

- поглибити знання щодо формування та розвитку ключових компетентностей і наскрізних умінь у контексті концепції «Нова українська школа»;
- опанувати нормативно-правову базу освітнього процесу для забезпечення законодавчих вимог під час викладання предмету «Основи правознавства»;
- ознайомитися з новітніми формами електронного навчання та цифровими інструментами для інтеграції їх у навчальний процес;
- розвинути навички проєктувати сучасний урок правознавства із застосуванням компетентнісного та діяльнісного підходів;

- сприяти опануванню сучасних методик активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти на заняттях з правознавства;
- опанувати прийоми формування в учнів критичного мислення, навичок аналізу та вирішення проблемних правових ситуацій (кейс-методів);
- удосконалити вміння аналізувати практичні ситуації (кейси) з правовідносин за участю неповнолітніх для їх подальшого використання у навчальній та виховній роботі;
- підвищувати рівень професійної майстерності шляхом самоосвіти, самоаналізу та обміну досвідом.

Перелік компетентностей, що вдосконалюватимуться:

у відповідності до професійних стандартів «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1225 від 29.08.2024 р.):

A1. Мовно-комунікативна компетентність:

A1.1. Здатність забезпечувати здобувачам освіти навчання державною мовою.

A1.4. Здатність формувати й розвивати мовно-комунікативні вміння й навички здобувачів освіти.

A2. Предметно-методична компетентність:

A2.2. Здатність формувати і розвивати в здобувачів освіти ключові компетентності і наскрізні вміння, визначені державними стандартами освіти.

A2.3. Здатність здійснювати інтегроване навчання здобувачів освіти.

A2.4. Здатність добирати і використовувати сучасні й ефективні методики і технології навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти.

A2.5. Здатність формувати ціннісні ставлення в здобувачів освіти.

A3. Інформаційно-цифрова компетентність:

A3.1. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично.

оцінювати інформацію, оперувати нею в професійній діяльності.

A3.2. Здатність ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) ресурси.

A3.3. Здатність використовувати цифрові технології в освітньому процесі.

B1. Психологічна компетентність:

B1.1. Здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові й індивідуальні особливості здобувачів освіти, їхній психоемоційний стан.

B.1.3. Здатність формувати мотивацію здобувачів освіти й організовувати їхню пізнавальну діяльність.

Б2. Емоційно-етична компетентність:

Б2.2. Здатність конструктивно й безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу.

Б2.3. Здатність усвідомлювати й поцінювати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі.

Б3. Компетентність педагогічного партнерства:

Б3.1. Здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії із здобувачами освіти в освітньому процесі.

В1. Інклюзивна компетентність:

В1.3. Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного здобувача освіти з урахуванням вікових та інших індивідуальних особливостей.

В2. Здоров'язбережувальна компетентність:

В2.3. Здатність формувати в здобувачів освіти культуру здорового й безпечного способу життя.

Г1. Прогностична компетентність:

Г1.2. Здатність планувати освітній процес.

Г2. Організаційна компетентність:

Г2.2. Здатність організовувати різні види й форми навчальної та пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Г3. Оцінювально-аналітична компетентність:

Г3.1. Здатність здійснювати оцінювання результатів навчання здобувачів освіти.

Г3.2. Здатність аналізувати результати навчання здобувачів освіти.

Д1. Здатність до навчання впродовж життя:

Д1.1. Здатність здійснювати власний професійний розвиток, отримувати підтримку від колег.

Д1.2. Здатність надавати підтримку колегам у їхньому професійному розвитку.

Д1.3. Здатність до інноваційної діяльності.

Очікувані результати підвищення кваліфікації:

за результатами навчання слухачі оволодіють **знаннями** та набудуть (вдосконалять) **уміння, навички** щодо:

- знання змісту навчальної дисципліни та відповідної предметної галузі в необхідному обсязі, нових досягнень і тенденцій розвитку предмета навчальної дисципліни;
- знання термінології, номенклатури та законодавчої бази;
- уміння аналізувати навчальні програми, підручники, посібники, інші

засоби навчання, доцільно застосовувати дидактичні інструменти в освітньому процесі, інтегрувати нові наукові дані у зміст навчальної дисципліни;

- уміння проєктувати зміст навчання, пізнавальну діяльність здобувачів освіти і способи їхнього включення і освітній процес, планувати педагогічну діяльність вчителя і викладача;
- навички організовувати індивідуальну та групову роботу з використанням методів і способів, які дозволять розвивати здібності здобувачів освіти та враховувати психологічні особливості під час освітнього процесу;
- уміння аналізувати й удосконалювати методи викладання та розробляти й запроваджувати педагогічні технології у практику;
- здійснювати відбір, аналіз, представлення і поширення предметної інформації, використовуючи різноманітні письмові, усні та візуальні засоби;
- будувати цілісний освітній процес з урахуванням основних закономірностей його перебігу. Оцінювати власну діяльність як суб'єкта педагогічної праці;
- уміння здійснювати організаційну підготовку та проведення наукового, освітнього заходу, аналізувати та підсумовувати результати його проведення, готувати до публікації матеріали наукового чи освітнього заходу;
- створення безпечного освітнього середовища.

Система та критерії оцінювання результатів підвищення кваліфікації:

Оцінювання результатів навчання здійснюється на засадах об'єктивності, прозорості та відповідності очікуваним результатам навчання. Оцінювання результатів навчання в межах програми підвищення кваліфікації здійснюється з метою визначення рівня сформованості професійних компетентностей слухачів. Підтвердження результатів навчання відбувається за умови проходження слухачем від 70 до 100 % обсягу програми, що передбачає виконання всіх обов'язкових навчальних завдань та активну участь у заняттях.

Із метою оцінювання результатів навчання використовуються такі інструменти:

- тестові завдання для перевірки теоретичних знань за темами модулів програми;
- практичні завдання, що передбачають розроблення дидактичних матеріалів, елементів занять, мініпроєктів та методичних розробок для закладу загальної середньої та закладів фахової передвищої та

професійної (професійно-технічної) освіти.

Підсумковий рівень навчальних досягнень слухачів визначається за такими критеріями:

- виконання тестових завдань із результатом від 70 до 100 % правильних відповідей;
- актуальність, новизна, прикладна цінність та методична обґрунтованість практичної частини роботи (кейсів і мініпроектів);
- ступінь самостійного виконання, нестандартності підходу та професійної освітньої рефлексії під час роботи над завданнями;
- здатність до практичної імплементації засвоєних знань і умінь у власну професійно-педагогічну практику.

Документ про підвищення кваліфікації: свідоцтво про підвищення кваліфікації відповідно до встановленого зразка обсягом 150 годин / 5 кредитів ЄКТС.

Вартість програми : узгоджується додатково (враховуючи кількість слухачів).

2. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Програми розроблена з урахуванням проблемних теоретичних, практичних і методичних питань, а також новітніх змін у навчальних програмах відповідних закладів освіти. Програма передбачає: ознайомлення з нормативно-правовою базою в межах правничих питань; застосування інноваційних методів, форм, прийомів навчання; здійснення компетентнісного та україноцентричного навчання основ правознавства; навчання за сучасними методиками для виконання професійних завдань та обов'язків освітнього, виховного та дослідницького характеру; використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому процесі; управління освітнім процесом, його навчально- методичне забезпечення й науково-методичний супровід. Реалізація програми ґрунтується на засадах гнучкості, варіативності, науковості та практичної спрямованості, з орієнтацією на професійні потреби вчителів громадянської та історичної освітньої галузі закладів загальної середньої освіти та викладачів закладів фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти.

Програмою передбачено інтерактивні лекційні заняття.

Особливістю практичних занять є активне залучення інтерактивних методів навчання, зокрема розгляд правових кейсів, моделювання правових ситуацій; розробка методичних матеріалів; створення дидактичних матеріалів і цифрових ресурсів та їх адаптація у відповідності до вимог викладання «Основ правознавства» в закладах загальної середньої та фахової передвищої

та професійної (професійно-технічної) освіти, що сприяє розвитку педагогічної рефлексії та правової культури сучасного вчителя/викладача.

Самостійна робота передбачає опрацювання наукової, навчальної літератури навчально-методичних матеріалів, виконання тестових та практичних завдань.

Підсумковий контроль передбачає захист випускової роботи та виконання підсумкового тестування (20 запитань) з метою перевірки рівня засвоєння теоретичного змісту програми та сформованості професійних компетентностей.

Максимальна кількість балів – 100 %, прохідний бал – 70 % і вище. Слухачі, які успішно виконали програму, представили випускову роботу та пройшли підсумкове тестування, отримують сертифікат про підвищення кваліфікації.

Зміст програми складається з 2-х модулів та 15-ти взаємопов'язаних тем. Кількість годин, що відводиться на засвоєння змісту Програми, становить 150 год., з них: год. – 26 лекційні заняття, 30 год. – практична робота, 68 год. – самостійна робота, год. – 26 контрольні заходи.

Назва навчальних тем	Кількість годин				
	Лекції	Практичні	Самостійна робота	Контрольні заходи	Усього
МОДУЛЬ 1. Розвиток загальних компетентностей та психолого-педагогічна підготовка вчителя і викладача з навчального предмету «Основи правознавства»					
Тема 1.1. Нормативно-правове забезпечення освітнього процесу на заняттях з навчального предмету «Основи правознавства»		2	4		6
Тема 1.2. Актуальні питання дидактики «Основи правознавства» у контексті концепції «Нової української школи»	2	2	4		8
Тема 1.3. Використання новітніх форм електронного навчання на заняттях з навчального предмету «Основи правознавства»	2	2	4		8

Тема 1.4. Сучасні способи розвитку пізнавальної діяльності здобувачів освіти на заняттях	2	2	6		10
Тема 1.5. Аналіз способів опрацювання інформації здобувачами освіти	2	2	6		10
Тема 1.6. Прийоми активізування різних способів сприйняття, переробки та збереження інформації здобувачами освіти в ході уроку	2	2	6		10
Тема 1.7. Професійне самопізнання		2	6		8
Разом за модулем	10	14	36		60
МОДУЛЬ 2. Теоретичні засади навчальної дисципліни «Основи правознавства». Неповнолітні як суб'єкти правовідносин					
Тема 2.1. Основи теорії права і держави	2	2	4		8
Тема 2.2. Реалізація права	2	2	4		8
Тема 2.3. Взаємозв'язок людини і держави	2	2	4		8
Тема 2.4. Неповнолітні як учасники цивільних правовідносин	2	2	4		8
Тема 2.5. Неповнолітні як учасники сімейних правовідносин	2	2	4		8
Тема 2.6. Неповнолітні як учасники трудових правовідносин	2	2	4		8
Тема 2.7. Адміністративна відповідальність неповнолітніх	2	2	4		8
Тема 2.8. Кримінальна відповідальність неповнолітніх	2	2	4		8
Разом за модулем	16	16	32		64

Підсумкові тести				6	6
Випускова робота				20	20
Усього	26	30	68	26	150

3.3 МІСТ ПРОГРАМИ

МОДУЛЬ 1. Розвиток загальних компетентностей та психолого-педагогічна підготовка вчителя і викладача з навчального предмету «Основи правознавства»

Тема 1.1. Нормативно-правове забезпечення освітнього процесу на заняттях з навчального предмету «Основи правознавства»

Нормативно-правова база викладання предмету «Основи правознавства»: Конституція України та Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про фахову передвищу освіту» як юридична основа освітнього процесу. Державні стандарти базової та профільної середньої освіти (громадянська та історична освітня галузь). Чинні навчальні програми з предмету «Основи правознавства» (9 клас, профільні рівні): структура, зміст, підходи до викладання. Програми за вибором для профільної школи: «Права та обов'язки учнівської молоді», «Правознавство». Регулювання освітнього середовища та захист прав учасників освітнього процесу: правовий статус вчителя та здобувача освіти (права, обов'язки, гарантії та відповідальність). Нормативне забезпечення створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища (протидія булінгу, запобігання насильству, охорона праці). Дотримання принципів академічної доброчесності в шкільному курсі правознавства. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2026/2027 навчальному році: Правознавство. Міжнародне гуманітарне право.

Тема 1.2. Актуальні питання дидактики «Основи правознавства» у контексті концепції «Нової української школи»

Сучасні методичні та дидактичні підходи до викладання «Оснoв правознавства» у світлі вимог НУШ: концептуальні засади, перехід від знаннєвої парадигми до компетентнісної та формування правової культури здобувачів освіти. Формування ключових компетентностей та наскрізних умінь на уроках права: розвиток критичного і системного мислення, навичок аргументації, правової оцінки ситуацій та ухвалення обґрунтованих рішень.

Діяльнісний підхід та сучасні освітні технології: методика аналізу правових кейсів, симуляційні та рольові ігри, моделювання судових засідань, дебати, робота з нормативними джерелами та реалізація навчальних проєктів. Формування ціннісних орієнтирів: виховання поваги до прав людини, верховенства права, демократичних принципів та активної громадянської позиції. Практичні аспекти реалізації модельних навчальних програм: адаптація змісту до календарно-тематичного планування, конструювання сучасного уроку, розробка авторських дидактичних матеріалів та інтеграція цифрових освітніх ресурсів у процес навчання.

Тема 1.3. Використання новітніх форм електронного навчання на заняттях з навчального предмету «Основи правознавства»

Цифровізація освітнього процесу та методичні засади електронного навчання (e-learning) у викладанні правових дисциплін. Сучасні навчальні платформи та електронні освітні ресурси: специфіка роботи з Google Classroom, Moodle, та спеціалізованими правовими порталами на уроках «Основи правознавства». Інтерактивні та мультимедійні технології: застосування онлайн-сервісів (Kahoot!, Quizizz, Padlet, Canva) для візуалізації правових понять, створення інфографіки, проведення експрес-опитувань і групової роботи. Змішане та дистанційне навчання: конструювання асинхронних уроків, використання технології «перевернутого класу» та організації самостійної дослідницької діяльності учнів. Цифрова грамотність, кібергігієна та безпека в мережі Інтернет: формування навичок критичного аналізу медіаконтенту, протидія дезінформації в правовій сфері та захист персональних даних під час використання електронних освітніх платформ.

Тема 1.4. Сучасні способи розвитку пізнавальної діяльності здобувачів освіти на заняттях

Психолого-педагогічні засади активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі опанування правових знань: мотивація та пізнавальний інтерес. Застосування проблемного навчання та евристичних методів: постановка проблемних питань, розв'язання правових колізій та ситуативних завдань. Ігрові технології та інтерактивні форми взаємодії: проведення правових вікторин, квестів, інтелектуальних турнірів, рольових ігор та симуляцій («Судовий процес», «Законодавча ініціатива» тощо). Технологія розвитку критичного мислення: використання методів «Прес», «Шість капелюхів» та асоціативних кушів тощо. Проєктна та дослідницька діяльність здобувачів освіти: організація індивідуальних і групових правових проєктів, соціально-правових досліджень та учнівських ініціатив. Індивідуалізація та

диференціація пізнавальної діяльності.

Тема 1.5. Аналіз способів опрацювання інформації здобувачами освіти

Методичні засади сприйняття, аналізу й засвоєння правової інформації учнями в умовах сучасного інформаційного простору. Специфіка роботи з нормативно-правовими актами та юридичними текстами. Методи критичного аналізу та верифікації інформації: розвиток навичок фактчекінгу, розрізнення юридичних фактів та оціночних суджень, виявлення маніпуляцій, фейків і дезінформації в правовому та медіапросторі. Технології візуалізації та систематизації даних: використання опорних конспектів, ментальних карт, сценарних схем, інфографіки, порівняльних таблиць тощо. Формування інформаційно-цифрової та правової грамотності. Оцінювання рівнів засвоєння та аналітичної обробки інформації.

Тема 1.6. Прийоми активізування різних способів сприйняття, переробки та збереження інформації здобувачами освіти в ході уроку

Методичні підходи щодо урахування індивідуальних каналів сприйняття учнями інформації під час уроку. Прийоми активізації візуального сприйняття та переробки даних: використання інфографіки, опорних схем-конспектів, ментальних карт та відеокейсів. Технології залучення аудіального та кінестетичного каналів: проведення судових дебатів, рольових ігор, моделювання правових ситуацій (використання прийому «навчаючи — вчуся»). Механізми кодування, структурування та довготривалого збереження правового матеріалу. Активізація мисленнєвої діяльності на етапі закріплення: застосування інтерактивних методик («ажурна пилка», «кубування», «концептуальний стіл»).

Тема 1.7. Професійне самопізнання

Теоретичні та практичні засади професійного самопізнання педагога: сутність, структура та значення самоаналізу для розвитку педагогічної майстерності вчителя правознавства. Методи та інструменти самодіагностики: визначення індивідуального стилю викладання, рівня професійного вигорання, емоційного інтелекту та комунікативних бар'єрів у взаємодії зі здобувачами освіти. Моніторинг професійної компетентності вчителя/викладача: вимоги Професійного стандарту вчителя, критерії НУШ тощо. Формування стратегії індивідуального професійного розвитку: проєктування траєкторії самоосвіти, підвищення кваліфікації, участь у професійних спільнотах, вебінарах, тренінгах та стажуваннях (очікування, мета, зміст навчання, результати). Методики самоаналізу проведених уроків,

аналізу педагогічних ситуацій та зворотного зв'язку від учнів. Шляхи вдосконалення методики викладання. Оптимізація особистісного потенціалу та тайм-менеджмент: прийоми збереження ментального здоров'я та подолання стереотипів.

Тема 2.1. Основи теорії права і держави

Походження, сутність та ознаки держави: поняття державної влади, функції держави та її роль у житті суспільства, форми правління, державного устрою та політичного режиму. Поняття, ознаки та джерела права: співвідношення права, моралі та інших соціальних норм. Класифікація джерел права. Структура та види нормативно-правових актів. Правовідносини: поняття, структура (суб'єкти, об'єкт, зміст), правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність, деліктоздатність) фізичних та юридичних осіб. Правопорушення та юридична відповідальність: поняття, ознаки та склад правопорушення. Види правопорушень (проступки та злочини), види та підстави відповідальності. Державно-правові інститути та правова система України: принципи правової держави, верховенство права, захист прав і свобод людини і громадянина.

Тема 2.2. Реалізація права

Специфіка та ключові способи втілення правових норм. Сутність, поняття та види реалізації права. Основні форми реалізації права: дотримання, виконання, використання, застосування, їх характеристика. Акти застосування норм права: поняття, ознаки, структура та відмінність від нормативно-правових актів. Прогалини та колізії в праві: причини виникнення, види правових колізій та способи їх подолання. Тлумачення норм права. Правомірна поведінка: поняття, структура, види. Гарантії та механізми забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Тема 2.3. Взаємозв'язок людини і держави

Основи правового статусу особи в демократичній державі: поняття людини, індивіда, особистості та громадянина. Інститут громадянства в Україні: підстави набуття та припинення. Принципи єдиного громадянства. Система прав, свобод і обов'язків людини та громадянина за Конституцією України: класифікація (особисті/цивільні, політичні, економічні, соціальні, культурні). Гарантії реалізації прав і свобод та механізми їх захисту. Державне втручання та підстави обмеження прав і свобод людини в умовах особливих правових режимів. Інституційно-правові механізми захисту прав

людини в Україні: діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмана), судовий захист, звернення громадян та національні інституції прав людини. Міжнародні стандарти та засоби захисту прав людини: загальні положення Європейської конвенції з прав людини, порядок звернення до Європейського суду з прав людини.

Тема 2.4. Неповнолітні як учасники цивільних правовідносин

Особливості цивільної правосуб'єктності неповнолітніх осіб: цивільна правоздатність та цивільна дієздатність дітей залежно від їхнього віку (часткова дієздатність осіб до 14 років та неповна дієздатність осіб від 14 до 18 років). Правові підстави та порядок набуття повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття. Обсяг майнових та немайнових прав неповнолітніх: право самостійно розпоряджатися кишеньковими коштами, власним доходом, стипендією, об'єктами інтелектуальної власності, банківськими рахунками. Правові механізми правочинів неповнолітніми. Особливості цивільно-правової відповідальності (деліктоздатності) неповнолітніх. Захист цивільних прав та інтересів дітей.

Тема 2.5. Неповнолітні як учасники сімейних правовідносин

Особливості сімейно-правового статусу дитини. Особисті немайнові права дитини: право на життя в сім'ї, виховання батьками, спілкування з іншими членами родини, належне батьківське піклування та врахування думки дитини тощо. Майнові права неповнолітніх у сімейних правовідносинах: право власності на майно, придбане для дитини або отримане в дарунок чи спадщину, право на належне матеріальне забезпечення та розпорядження аліментами. Правовий інститут аліментних зобов'язань: порядок визначення розміру аліментів, самостійне одержання та використання аліментів неповнолітньою дитиною, додаткові витрати на дитину. Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу. Механізми захисту прав неповнолітніх органами опіки та піклування й судом.

Тема 2.6. Неповнолітні як учасники трудових правовідносин

Особливості правового регулювання праці неповнолітніх за трудовим законодавством України: вік та специфіка працевлаштування. Права та пільги неповнолітніх у трудових правовідносинах: скорочена тривалість робочого часу, збереження заробітної плати при скороченому робочому дні, особливості надання щорічних відпусток та їхня тривалість. Законодавчі

обмеження та заборони щодо праці осіб до 18 років. Особливості укладення та припинення трудового договору з неповнолітніми. Специфіка використання праці здобувачів освіти у вільний від навчання час та під час проходження виробничої практики. Захист трудових прав неповнолітніх: Державна служба України з питань праці, профспілки тощо.

Тема 2.7. Адміністративна відповідальність неповнолітніх

Загальні засади адміністративної відповідальності неповнолітніх: вік адміністративної відповідальності та особливості правового статусу осіб віком від 16 до 18 років. Специфіка заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх (заходи виховного характеру): зобов'язання публічно вибачитися, застереження, догана/сувора догана, передача під нагляд батькам або педагогічному колективу. Види адміністративних правопорушень, які найчастіше вчиняються неповнолітніми: дрібне хуліганство, розпивання алкогольних напоїв у заборонених місцях, поява в громадських місцях у п'яному вигляді, куріння в невідзначених місцях, порушення правил дорожнього руху, дрібне викрадення чужого майна. Відповідальність батьків або осіб, що їх замінюють, за вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки правопорушень. Особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення неповнолітніх.

Тема 2.8. Кримінальна відповідальність неповнолітніх

Загальні та спеціальні засади кримінальної відповідальності неповнолітніх за Кримінальним кодексом України. Специфіка системи покарань, що застосовуються до неповнолітніх: види покарань (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк). Примусові заходи виховного характеру: підстави, види (застереження, обмеження дозвілля, передача під нагляд, покладення обов'язку відшкодувати збитки, направлення до спеціальної навчально-виховної установи). Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання: особливості застосування випробування, амністії та умовно-дострокового звільнення. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх. Програми правосуддя для неповнолітніх/медіація.

4. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові документи

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/463-20>
4. Закон України «Про фахову передвищу освіту». Голос України від 09.07.2019. №126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р. № 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради УСРС від 18.12.1984. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
7. Конституції України. Голос України від 13.07.1996. № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Лист МОН № 1/17756-26 від 17.08.26 року «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2026/2027 навчальному році». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/97692/
10. Наказ МОН України «Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників» (зі змінами), від 10.09.2024 № 1277 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-polozhennia-pro-atestatsiiu-pedahohichnykh-pratsivnykiv-zareiestrovanyi-v-ministerstvi-iustytzii-ukrainy-30-zhovtnia-2024-roku-za-163442979>
11. Наказ МОН України «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти», від 29.08.2024 № 1225 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Державний стандарт базової і профільної середньої освіти» від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 № 988-р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки» від 07.06.2024 № 527-р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>
15. Сімейний кодекс України. Голос України від 26.02.2002. № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
16. Цивільний кодекс України. Голос України від 12.03.2003. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Основна література

1. Алмаші М. М., Алмаші І. М., Берназюк І.М. Конституційне право України: підручник. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.
2. Венедіктов С. В. Трудове право України: підручник. Київ: Діа, 2024. 228 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Trudove-pravo.-Venediktov-2024.pdf
3. Гаращук В.М., Шаповал Р.В. Адміністративне право. Навчальний посібник. Київ : Право, 2023. 238 с.
4. Дякович М. М. Сімейне право України: навч. посіб. Харків: ЕКУС, 2022. 416 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4683&download_id=1671
5. Коротюк М., Коротюк О., Монаєнко А. Основи правознавства. Методичний посібник. Київ : «ОВК», 2024. 244 с.
6. Кримінальне право України (Загальна частина): підручник. Суми : Університетська книга, 2024. 476 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/38cdd57c-2a17-4971-9f9e-5cb6abd0698e>
7. Основи правознавства. URL: <https://vspkhp.lcloud.in.ua/ebook/710>
8. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. Київ : 7БЦ, 2023. 468 с. URL: <http://elibrary.collegesnau.com/%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%BC-%D0%BC-%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%8E%D1%80/>
9. Петков С. Правознавство. Київ : «КНТ», 2022. 382 с.
10. Сухонос В. В., Сухонос В. В. (мол.), Білокінь Р. М., Бондаренко О. С. Цивільне право України (загальна частина) : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. 550 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/9329/1/Civil-Law_maket.pdf

Додаткова література

1. Аврамова О. Е., Вакулович Е. В., Горбенко А. С. Цивільне право: навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2023. 420 с.
2. Боярська-Хоменко А., Собченко Т. Інноваційні методи навчання у професійній освіті. Український педагогічний журнал. 2025. № 2. С. 105-114. URL: https://www.researchgate.net/publication/395108687_INNOVACIJNI_METODI_NAVCANNA_U_PROFESIJNIJ_OSVITI
3. Гусак А. П. Правові норми профілактики злочинності неповнолітніх правопорушників. Право та державне управління. 2023. № 1. С.144-151. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2023/21.pdf
4. Дубіна О. М. Особливості захисту прав неповнолітніх у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Київський часопис права. 2024. № 1. С. 142–147. URL: <https://www.kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/414>
5. Інноваційні методи як фактор підвищення ефективності занять з правознавства. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/14448/100/>
6. Лаговська Н. В. Адміністративні правопорушення неповнолітніх у сфері обігу зброї: аналіз законодавства та практики застосування заходів впливу. Ірпінський юридичний часопис. 2026. № 3(20). С. 51–60. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/379>
7. Лель В.Г., Іскович В.Ю. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх за кримінальним кодексом України. Ірпінський юридичний часопис. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/378865007_OSOBLIVOSTI_KRIMINALNOI_VIDPOVIDALNOSTI_NEPOVNOLITNIH_ZA_KRIMINALNIM_KODEKSOM_UKRAINI
8. Майнові права дітей та їх охорона відповідно до законодавства України. URL: https://legaid.wiki/index.php/%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
9. Мельник М. Сучасні методи навчання: адаптація до нових реалій. URL: <https://skillsup.ua/blog/news/2025/02/modern-teaching-methods/>
10. Методика використання сучасних інноваційних технологій при вивченні правознавства в умовах коледжу. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodika-vikoristanna-sucasnih-innovacijnih-tehnologij-pri-vivcenni-pravoznavstva-v-umovah-koledzu-399196.html>
11. Модельна навчальна програма курсу «Права та обов'язки учнівської молоді. Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень» для закладів загальної середньої освіти. 10–12 класи (наказ Міністерства освіти і науки України від 18.03.2026 р. № 483). URL: <https://mon.gov.ua/static->

[objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2026/mnp/04/borovec-programa.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2026/mnp/04/borovec-programa.pdf)

12. Модельна навчальна програма курсу «Правознавство. Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень» для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.07.2026 р. №1021). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2026/mnp/07/29/modelna-navcalna-programa-kursu-pravoznavstvo-profilna-serednia-osvita-osnovnii-pogliblenii-riven-dlia-zakladiv-zagalnoyi-serednyoyi-osviti-avtori-mirosnicenko-vo-berendjejev-so-bilai-iuv-jev.pdf>

13. Неповнолітні в Цивільних правовідносинах. URL: <https://ru.scribd.com/presentation/556552686/%D0%9D%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%B2-%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%85>

14. Олійник О.М., Солошенко О.М. Інтерактивний метод викладання галузевого права в умовах дистанційної освіти. Новий колегіум. № 3. 2023 (111). С.94-100.

15. Основи правознавства. 9 клас. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf>

16. Основи сімейного права України. URL: <https://buklib.net/books/25279/>

17. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. URL: https://legaid.wiki/index.php/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%B0%D0%B4%0%BD%D1%96%D1%85

18. Пишко О. Актуальні питання викладання предмета «Основи правознавства». Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал. 2023. Вип.11. С. 42-44. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/%E2%84%96-11-2023-np-zhurnal-tmns.pdf#page=43>

19. Пилипенко П.Д. Трудові відносини і трудовий договір у проєкті трудового кодексу України. Право України. 2024. № 5. С. 91-102.

20. Про права неповнолітніх осіб у трудових правовідносинах. Державна податкова служби України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/739134.html>

21. Ремех Т. О. Новий підручник «основи правознавства» як засіб розвитку

правової компетентності учнів. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714232/1/%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%85_%D1%81%D1%82_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BAi%D0%B2_2017.pdf

22. Рябовол Л.Т. Особливості уроку як форми організації компетентнісного навчання правознавства. URL: www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferensiy/2-mizhnarodnainternet-konferentsiya-2014/section-4-5-6/.

23. Рябовол Л.Т. Концептуальні основи побудови підручника з правознавства для профільного навчання. URL: <https://Downloads/34.pdf>

24. Трудові права неповнолітніх працівників. Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/trudovi-prava-nepovnolitnikh-pratsivnykiv/>

25. Цивільні права та обов'язки неповнолітніх. URL: <https://studies.in.ua/jurydychna-encyklopedija-simja/3410-civln-prava-ta-obovyazki-nepovnoltnh.html>

26. Цивільне право у схемах і таблицях з ілюстраціями. Загальна частина. Навчально-наочний посібник. / Укладачі В.П. Маковій, С.С. Мирза. Одеса: ОДУВС, 2023 84 с. URL: [https://Маковій_Мирза_наочн_пос_Цив_право_у_сх_2023%20\(1\).pdf](https://Маковій_Мирза_наочн_пос_Цив_право_у_сх_2023%20(1).pdf)

27. Чернега В.М. Сімейне (національне, міжнародне, порівняльне) право: підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 370 с.